

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 304.5

Березіна С.Б., к.е.н., доцент,
доцент кафедри страхування,
банківської справи та ризик-менеджменту
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ – СУЧАСНА ПРОБЛЕМА ЛЮДСТВА

Березіна С.Б. Соціальні ризики – сучасна проблема людства. Предметом статті є дослідження негативного впливу соціальних ризиків на життєдіяльність людства. Уточнено значення ризику в історичному розвитку суспільства, означено соціальні проблеми сучасності з погляду ризикології, проведено теоретичний аналіз феномену управління ризиками. Обґрунтовано наукове поняття «соціальні ризики», доведено, що ефективним інструментом управління ризиками стає соціальний ризик-менеджмент.

Ключові слова: ризик, соціальний ризик, управління ризиками, соціальний ризик-менеджмент.

Березина С.Б. Социальные риски – современная проблема человечества. Предметом статьи является исследование негативного влияния социальных рисков на жизнедеятельность человечества. Уточнено значение риска в истории развития общества, показаны социальные проблемы современности, проведен теоретический анализ феномена управления рисками. Обосновано научное понятие «социальные риски», доказано, что эффективным инструментом управления рисками становится социальный риск-менеджмент.

Ключевые слова: риск, социальный риск, управление рисками, социальный риск-менеджмент.

Berezina S.B. Social risks – a modern problem of humanity. The subject-matter of the article is to research the negative influence of social risks on the vital functions of humanity. The value of risk is specified in the history of social development, social problems of contemporaneity are shown, a theoretical analysis of risk management phenomenon is conducted. A scientific concept “social risks” is substantiated; it is well-proven that a social risk management becomes the effective instrument of risk management.

Key words: risk, social risk, risk management, social risk management.

Постановка проблеми. Будь-які ризики – це загроза людині. З розвитком суспільства проблема ризику набуває особливого значення. Сьогодні ризик перестає бути винятковим явищем і стає супутником суспільного життя. У всіх сферах життєдіяльності людства під час прийняття будь-якого рішення доводиться враховувати наявні чи майбутні ризики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії та методології ризиків розробляли такі автори, як У. Бек, Е. Гідденс, Ю. Габермас, Н. Луман, К. Арроу, Ф. Найт та ін. Ними були сформульовані гіпотези про еволюцію ризику в процесі розвитку суспільства, про джерела його виникнення і впливу на розвиток суспільства.

Вагомий внесок у дослідження ризиків зробили провідні вітчизняні вчені, серед яких слід відзначити Е. Лібанову, О. Макарову, В. Надрагу, В. Новікову, О. Новікову, О. Цимбалюка та ін. В їхніх роботах висвітлювалися питання методології та методики аналізу ризиків, проблеми впливу ризиків на розви-

ток економіки, питання щодо протидії негативному розвитку подій, проведення соціологічних досліджень про уявлення ризику населенням, ставлення до ризику сучасного суспільства, визначення напрямів управління ризиками та ін.

Теоретичних праць із вибраної тематики доволі багато. Між тим переважна більшість праць має дидактичний, а не аналітичний характер, а дослідницькі праці страждають вузькою спрямованістю і практицизмом. Існує багато робіт вітчизняних і іноземних авторів під схожими назвами типу «ризик як економічна категорія» [12–28]. Подібні праці мають роз'яснювальний характер і мало чого додають до вже відомого.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення поняття і сутності соціального ризику, аналіз його складників і визначення інструментів щодо вирішення негативних проблем або зменшення їхньої негативної дії в разі настання ризику.

У статті задіяно метод систематизації, метод логічного узагальнення окремих фактів і результа-

тів, аналізу і синтезу, а також методи порівняльного аналізу й експертних оцінок.

Виклад основних результатів. Останні десятиріччя головним джерелом масштабних соціальних ризиків стає людська діяльність, буття людської популяції взагалі. Глобальність ризиків змушує говорити про звуження екологічної ніші людини. Щороку безповоротно зникає певна кількість видів тварин, зникають великі площі лісів, умирає риба й інші мешканці океанів, забруднюються посівні землі, поступово зменшується кількість гумусу, збільшується відсоток вуглецю в атмосфері і зменшується товщина озонowego шару в стратосфері, виникають нові види хвороботворних вірусів і бактерій, створюються все більш руйнівні види зброї тощо.

Соціальні негаразди характеризуються не тільки ризиками їх набуття, а й наслідками (впливом на людей). Негаразди та їх наслідки можуть бути виміряні трьома способами: якісно; кількісно; змішано – якісно-кількісно.

Якісна міра соціального впливу стосується масштабів та сили ураження людей і характеризується змістовними висловами, наприклад «суттєвий вплив», «менш суттєвий», «середній», «незначний», «нікчемний».

Кількісна міра стосується зазвичай числа уражених в одиницю часу або масштабів економічних збитків. Може йтися, наприклад, про кількість безробітних (або вивільнення робочих місць у рік), кількість загиблих при пожежах, обсяги матеріальних збитків населення, постраждалого від повені, тощо.

Поширена також сукупна якісно-кількісна міра ризику. Якісно-кількісна міра – це бальна оцінка соціального впливу. Наприклад, соціальні ризики аварій на атомних електростанціях оцінюють за бальною шкалою.

Якщо виміри здійснюють кваліфіковані фахівці, то кількісний метод дає сталі результати, майже незалежні від того, хто саме їх здійснює. Результати якісного або якісно-кількісного методу виміру ризиків, навпаки, можуть суттєво залежати від особи аналітика, тому кількісний метод часто називають об'єктивним, а якісний – суб'єктивним.

Для оцінки величини соціального ризику потрібно спочатку створити відповідну математичну модель. Існує безліч моделей ризику, але застосовують, як правило, незначну частину. Під час побудови моделі розрізняють первинні негаразди (причини) і вторинні (наслідки). Так, можливість виникнення повеней – це первинний ризик, а можливість смерті від повені або можливість економічних збитків – вторинний. Якщо відомо, скільки повеней відбувається в країні щорічно протягом певного періоду, то можна побудувати графік гістограми або емпіричну функцію розподілу щільності ймовірностей. Для побудови гістограми виконують розбиття дійсної осі декартових координат на кінцеве число рівних проміжків й обраховують число вибірових значень у кожному проміжку.

Такі числа називають груповими частотами. Таким чином, можна визначити, з якою ймовірністю кількість повеней за рік буде в заданих межах або ймовірність того, що в будь-якому році кількість повеней не перевищить задане число і таке інше. За цієї моделі можна також обрахувати математичне очікування кількості повеней у «середньому» році, а також середнє арифметичне, середнє квадратичне, середнє медіанне і ще безліч середніх значень [11].

Ймовірність набуття вторинного ризику – ризику смерті чи економічних збитків – можна обчислити за різними моделями, наприклад:

- відносно кількості населення держави;
- відносно кількості населення світу;
- відносно кількості смертей за рік усього, тобто за всіма чинниками.

Зрозуміло, що ймовірність загинути від повені у людини як мешканця країни може відрізнитися від ймовірності загинути як громадянина світу тощо. І такі протиріччя не можна усунути. Зазвичай категорію соціальних ризиків розглядають як можливість негараздів, що трапляються з великою кількістю індивідів.

Категорію ризиків розглядають також відносно розриву стосунків між економічними суб'єктами. Соціальні ризики цього типу характеризуються психологічною напругою членів суспільства, збитками для всього суспільства або окремих соціально-економічних груп, держав і навіть державних угруповань. При цьому суспільство, як відзначав Е. Дюркгейм, розуміють як специфічну сутність, якій притаманні властивості, відсутні в індивіда. Наприклад, суспільство характеризує низка потенціалів: науковий, технічний, культурний, сімейний тощо, тоді як індивід – це або науковець, або слюсар, або актор тощо.

Кажучи взагалі, соціальні явища є предметом вивчення соціології. Опосередковані стосунки між людьми вивчаються іншими дисциплінами. Так, стосунки, опосередковані грошима, вивчає економічна наука; опосередковані зброєю – політологія; опосередковані ліками – медицина тощо. Соціальні ризики розглядають з економічного погляду.

Розрізняють два погляди на соціальні ризики: мікросоціальний і макросоціальний.

Мікросоціальний погляд – це точка зору окремого суб'єкта – фізичної або юридичної особи. За цієї точки зору ризику – це можливість майбутніх негараздів. У кожному прогностичному періоді розглядають ймовірність їх настання; водночас передбачають дії щодо зменшення їх наслідків. Наприклад, автомобіліст ураховує можливість автомобільної аварії в майбутньому і заздалегідь укладає угоду зі страховим агентством для покриття можливих збитків у майбутньому.

Макросоціальний погляд – це точка зору незалежного дослідника або керівника уряду тощо. За цієї точки зору ризику – це негаразди, що відбуваються постійно і безперервно. Тому управління

ризиками – це не окремі акти прийняття окремих рішень, а безперервна робота, у якій рішення мають регулярно повторюватися і водночас ситуативно змінюватися. Дійсно, кожного часу, вдень і вночі в країні вмирає з багатьох причин багато людей; кожного дня відбувається багато автомобільних аварій і катастроф; кожний рік відбувається багато повеней, ураганів, пожарів; майже кожний третій рік неврожайний; кожний сьомий – революція тощо. Якщо для окремого суб'єкта – молодій людині – існують два ризики: або постаріти, або передчасно вмерти, то для країни у цілому люди пенсійного віку – це не ризик, а повсякдення. Отже, управління ризиками – також безперервний акт. Страхові агентства безперервно отримують кошти і безперервно виплачують їх; держава безперервно стягує податки і здійснює видатки; також безперервно будують греблі, вирощують ліси, накопичують продовольчі запаси, лікують, виплачують пенсії тощо.

Як бачимо, макросоціальний погляд кардинально відрізняється від мікросоціального. Це як геоцентрична і геліоцентрична системи світу. Тому мають відрізнятися і моделі управління соціальними ризиками.

Наведене вище дедуктивне визначення соціальних ризиків і сфери їх сприйняття дещо суперечливе і розпливчате, тому перейдемо до індуктивного визначення, тобто визначення через приклади.

До соціальних ризиків відносять передусім ризики, що діють:

1. у сфері послуг:

освіта; культура; охорона здоров'я; соціальне забезпечення; фізична культура; громадське харчування; комунальне обслуговування; пасажирський транспорт; зв'язок;

2. у сфері відтворення життя;

3. у виробничій і ринковій діяльності;

4. у діяльності політичних інститутів, політичних союзів;

5. у діяльності релігійних інститутів;

6. у роботі пенітенціарної системи тощо.

До соціальних ризиків, зокрема, відносять:

безробіття; голод; алкоголізм; наркоманію; корупцію; вуличну злочинність; масові протести; зміну соціально-економічного укладу; утиск національних і гендерних прав; самотність; сирітство; злиденність; безпритульність; зростання витрат на утримання житла; старість; інвалідність, а також:

поселення людей у зонах можливого затоплення, виникнення зсувів і ландшафтних пожеж, у зонах підвищеної сейсміки;

розповсюдження інфекційних захворювань; протиправні дії; військові конфлікти; помилки під час прийняття управлінських рішень тощо.

Кажучи взагалі, будь-які наслідки людської діяльності можна розглядати через призму соціальних ризиків. Наприклад, порівнюють ризик утратити гроші, що інвестували, з ризиком недоотримати норму прибутку на інвестований капітал. Або порів-

нюють ризик банкрутства (в результаті неможливості викупити єврооблігації, емітовані Мінфіном), із ризиком галопуючої інфляції в разі недофінансування дефіциту бюджету. Або порівнюють ризик виникнення ядерної катастрофи від експлуатації атомних електростанцій, що вичерпали свій ресурс, із ризиком знеструмити промислові райони в разі їх закриття тощо.

«Загальним положенням економічної теорії може вважатися той факт, що дохід на капітал, а меншою мірою винагорода за працю, варіюється залежно від рівня ризику, до якого схильні підприємці в результаті своєї економічної діяльності», – пише Н.В. Хохлов [7]. У дійсності все навпаки. Загальновідомо, що крупні капіталісти не схильні до венчурної діяльності. Їхня стратегія – скуповувати за безцінь венчурні фірми, що збанкрутували. Частіше зустрічається ситуація, коли заради великого прибутку підприємець здатний на будь-який злочин (К. Маркс), а не на те, щоб ризикувати капіталом. Суперечливість між очікуваним прибутком й очікуваним негараздом для суспільства (соціальним ризиком) є однією з причин стійкого звуження екологічної ніші людини.

Теоретично можна порівнювати норму прибутку за великої кількості однорідних інвестицій із відповідною множиною ризиків. Навпаки, будувати будь-яку стратегію на поодиноких інвестиціях наука не дозволяє. Наука не дозволяє, але практика робить. Саме тому одні стають мільонерами, а інші банкрутують. Одні крадії багатіють, інші відбувають покарання. Одні підприємці додержуються законів і стають мільонерами, інші чесні підприємці банкрутують тощо. Взагалі, якби існували серйозні наукові підстави для підприємницької діяльності, то всі були б мільонерами. Саме наука доводить, що не всяка людська діяльність може мати наукові підстави [3].

Які джерела фінансування щодо попередження негараздів і купірування їх наслідків винайшло суспільство? (Для скорочення часто користуються словосполученням «фінансування ризиків».) За превентивного фінансування ризиків відбувається відрахування частини коштів на заходи щодо зниження ризику, сплату страхових премій і формування фонду ризику.

Наслідкове фінансування ризиків полягає в отриманні коштів на компенсацію збитків. Із джерел фінансування мікроекономічних ризиків слід відзначити такі [7]:

кошти, що обліковуються у складі собівартості виробів;

власні кошти підприємств, у тому числі статутний фонд і резерви, що формуються з прибутку; зовнішні джерела (кредити, дотації і позики); страхові фонди; фонди самострахування.

Вельми показовими в контексті розуміння соціального ризику є різні варіації його визначення:

1. соціальний ризик – це соціальна ситуація, що має негативні соціальні наслідки для статусу індивіда і що виявляється через погіршення рівня й якості його життєдіяльності;

2. соціальний ризик – це виникнення ситуації з невідомістю, заснованої на дихотомії реальної дійсності й можливості як імовірності настання об'єктивно несприятливого наслідку для соціальних акторів (індивідуальних чи колективних), так і ймовірності набуття вигід і благ, що суб'єктивно сприймається акторами в контексті певних ціннісних координат, на підставі чого здійснюється вибір альтернативи дії;

3. під соціальним ризиком розуміється діяльність людини або відмова від неї в ситуації ризику (вибору, невизначеності), які притаманні будь-якій сфері життєдіяльності, що вимагає від людини оцінки власних дій, вироблення необхідних соціальних якостей; а також облік і регулювання впливу соціальних чинників, за впливу яких зберігається ймовірність негативного впливу на життєдіяльність людей, наслідки яких можуть негативно вплинути на життя і здоров'я людей.

Ще одне визначення соціального ризику акцентує увагу на матеріальних збитках, викликаних цим негативним явищем. Соціальний ризик – це ймовірна подія, настання якої призводить до матеріальної незабезпеченості у зв'язку з утратою доходу від трудової діяльності, або внутрішньосімейного змісту, пов'язана з виникненням додаткових витрат на дітей та інших непрацездатних членів родини, потреби в медичних або соціальних послугах [29].

Основні чинники соціальних ризиків:

- соціальна нерівність;
- розуміння людини як «істоти політичної»;
- складність сучасного соціального устрою;
- принципова непередбачуваність майбутнього;
- всебічне розширення інформаційного простору;
- множинність (розбіжності) оцінок безпеки та наслідків соціального ризику.

Слід також мати на увазі, що сама природа конкретних видів соціальних ризиків і форми соціального захисту від них залежать від комплексу таких чинників:

- умов зайнятості (розвиненості ринку праці та стану демографічної ситуації: наймані працівники і самозайняте населення, постійна і сезонна робота; праця в приватному і державному секторах; кваліфікована і некваліфікована праця; статевовікова структура населення, тривалість життя);
- умов і характеру праці у виробничій і невиробничій сферах, режимів праці та відпочинку, заробітної плати, безпеки та гігієни праці;
- соціально-економічних умов організації суспільного життя (витрати на соціальний захист населення, структура доходів населення);
- умов і форм організації профілактики та компенсації втрати працездатності – гарантованих норм соціального забезпечення, допомоги на випадок хвороби, компенсаційних виплат і пенсій у випадках виробни-

чого травматизму і професійних захворювань, пенсій по старості та інвалідності, форм організації медичної допомоги й реабілітаційного обслуговування і т. д.

Зазвичай сутнісними ознаками соціальних ризиків називають:

загальність (соціальні ризики приймає на себе кожен індивід і суспільство у цілому);

неминучість (соціальні ризики ініціюють проблеми, які не можна виключити повністю, вирішити до кінця, а можна лише мінімізувати їх, управляти ними з тим або іншим ступенем результативності);

соціальну відповідальність усіх соціальних і професійних груп суспільства (управління соціальними ризиками досягає успіху тільки за ефективної, партнерської, зацікавленої взаємодії всіх учасників процесу);

потенційну кризогенність (соціальні ризики є потенційними джерелами, каталізаторами криз економічних, політичних, демографічних).

Характерними ознаками, що дають змогу називати певні події, які відбуваються у житті людини, соціальним ризиком, також є:

зумовленість економічною системою і суспільною організацією праці;

майнові наслідки у вигляді відсутності доходу від трудової діяльності або внутрішньосімейного змісту, тобто додаткові витрати на непрацездатних членів сім'ї;

зацікавленість держави і суспільства в пом'якшенні і подоланні наслідків настання зазначених подій.

Таким чином, усебічно розглянуті теоретичні підходи до трактування та змістовного наповнення поняття «соціальні ризики» та їх роль у ризикології дають змогу визначити коротке формулювання цього поняття:

Соціальні ризики – це ризики, що виникають у соціальній сфері.

А більш повне поняття соціальних ризиків можна сформулювати так:

Соціальні ризики – це явища чи події, що виникають у соціальній сфері життєдіяльності людства, ймовірно чи передбачене настання яких призведе чи може призвести до негативних наслідків.

Таке визначення є найбільш загальним і значною мірою відповідає поняттю ризик-менеджменту, що буде сприяти ефективнішому управлінню ризиками.

Безпосередньо процес розподілення і взаємозв'язку ризиків із чинниками їх виникнення схематично показаний на рис. 1. Соціальні ризики тут виділено як одну з категорій множини ризиків поряд з економічними, техногенними і природними. Джерелами соціальних ризиків є ризики соціальної політики, ймовірнісні, фізіологічні і поведінкові ризики, а чинниками – ризикові рішення соціальної політики, ймовірності чи фізіологічні явища, поведінкові вчинки. Як приклад на даній схемі показано чинники ризиків соціальної політики за окремими сферами соціальної життєдіяльності, які потім піддаються обробленню.

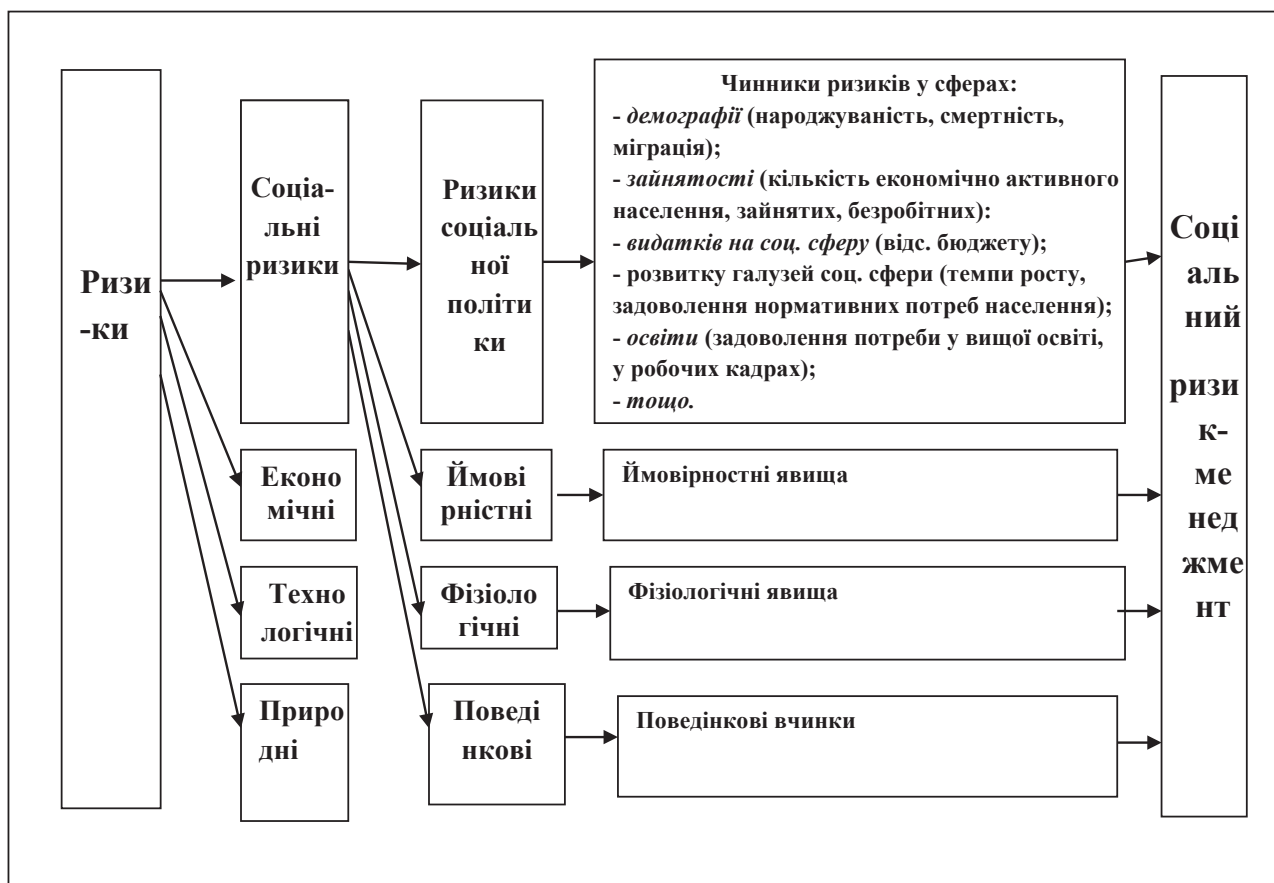

Рис. 1. Соціальні ризики і їх чинники

Але, тут слід мати на увазі, що визначення поняття ризику і його зв'язку з чинниками не означає вирішення проблем, що пов'язані з ним. Остається проблема їх менеджменту. Сучасним способом оптимізації рівня ризиковості є ризик-менеджмент.

«В основі традиційного ризик-менеджменту лежить цілеспрямований пошук, організація роботи, інформування політики організації щодо зниження ступеня ризику, мистецтво отримання і збільшення доходу (виграшу, прибутку) у невизначеній господарській ситуації. Кінцева мета традиційного ризик-менеджменту, як правило, відповідає традиційній цільовій функції підприємництва. Вона полягає в отриманні найбільшого прибутку за оптимального, прийняттого для підприємця співвідношення прибутку і ризику» [1].

«Стратегія ризику-менеджменту – це мистецтво керування ризиком у непевній господарській ситуації» [4].

Тобто йдеться не про наукову теорію, не про ризикологію, а про мистецтво. І це правильно, оскільки:

– будь-яка наукова теорія не здатна визначити напрям дії суб'єкта, адже напрям дії залежить від самого суб'єкта і його місця в суспільстві на час дій. Отже, тут ризикологія – не виняток. Жодна наука не здатна визначити, що робити з атомною енергією: атомну електростанцію, чи атомну бомбу;

– теорія іноді здатна лише оптимізувати діяльність суб'єкта. І це можливо лише тоді, коли критерії оптимальності суб'єкта і теорії співпадають. Нині ризикологія майже не має у своєму розпорядженні оригінальних інструментів для оптимізації економічної діяльності. Відомий арсенал оптимізаційних методів ризикологія «позичила» в математиці й економетриці, «техніці і інженерії, теорії машин і механізмів, страхового і біржового діла» [7].

Таким чином, «точніше було б говорити про управління ризиком не як про науку, а як про методологію, що має власний набір термінів, класифікацій, єдиний підхід до аналізу різних ризиків» [7].

На практиці під словосполученням «управління ризиками» розуміють рішення певної категорії завдань на кшталт [4]:

Куди і скільки інвестувати?

Яку номенклатуру товарів і в якому обсязі потрібно виробляти?

Кому і скільки надавати кредитів?

Які цінні папери і в якому обсязі потрібно купувати?

Яку тарифну ставку страхування потрібно призначити по тому чи іншому об'єкту?

У якому формулюванні слід приймати той чи інший закон? Тощо.

Інваріантом, який об'єднує всі подібні завдання, виступає пара конкуруючих між собою ризиків:

1) ризик втрати певної суми коштів і 2) ризик недоотримання певної суми прибутку.

Особливість ризик-менеджменту, його відмінність від традиційних способів прийняття рішень полягає у врахуванні широкого кола ризиків, які опосередковано можуть вплинути на результат, що раніше називали узагальнюючим терміном «надзвичайні обставини». Наприклад:

зміна політичної обстановки в країні і світі;
природні катаклізми;
техногенні катаклізми;

економічні катаклізми і пов'язані з ними техногенні (порушення електро- і водопостачання, мобільного зв'язку й Інтернету, розвиток пандемії як наслідок відсутності вакцини тощо).

Крім того, під час прийняття рішення потрібно передбачити можливість виникнення додаткових ризиків у результаті господарської діяльності. Наприклад, зменшення обсягів експорту зерна і сталі збільшує ризик недоотримання певної кількості вільно конвертованої валюти, що загрожує недоотриманням імпортованих ліків, тощо.

Однак у ризик-менеджменті головне не прийняти одне й назавжди рішення, а побудувати роботу так, щоб безперервно відслідковувати результат і змінювати рішення (залежно від результатів) із найменшими перешкодами.

Мета управління ризиками – їх оптимізація за довільно вибраним критерієм. У результаті управління ризики можуть знижуватися або збільшуватися; один ризик – знижуватися, а інший – збільшуватися, тоді як критерій оптимізації має прагнути до екстремуму (або до одного з екстремумів). Отже, оптимальність залежить від вибору критерію. Цей вибір дійсно суб'єктивний. Однак після вибору критерію оптимальності це поняття набуває об'єктивності.

Соціальні ризики, як показано вище, мають власні особливості, а методи і моделі традиційного ризик-менеджменту не завжди можуть використовуватися для управління ними. Відповідно, нами запропоновано відокремити управління соціальними ризиками в окрему частину ризик-менеджменту у вигляді соціального ризик-менеджменту.

Соціальний ризик-менеджмент являє собою інтегроване і багаторівневе утворення, що включає прийняття та виконання суб'єктами ризику управлінських рішень, які зводять до мінімуму або усувають несприятливий вплив на населення тих чи інших чинників соціального ризику і що скорочують можливі втрати внаслідок настання ризику.

Методи соціального ризик-менеджменту вже зараз широко використовуються у практичній діяльності суспільства. Це, наприклад, страхування ризиків, створення резервів тощо.

Зазначимо, що суспільство на макрорівні давно винайшло оптимальну структуру управління. Це поєднання парламенту (який приймає більш виважені і тривалі рішення у формі законів) з урядом

(який приймає менш виважені, але швидкі рішення у формі постанов); поєднання державного уряду з муніципальними адміністраціями тощо.

В аналізі економічної ситуації ризик-менеджмент найчастіше послуговується теорією ймовірностей і математичною статистикою. Однак більш перспективним сьогодні вважається застосування математичної теорії ігор. Отже, зупинимося на прихованих ризиках, на які наражається економіст у спробі скористатися цими засобами.

Наведемо цитату з [4]: «У літературі, зв'язаній з оцінкою економічного ризику, пропонується низка методів і показників, за допомогою яких може здійснюватися оцінка окремих ризиків...». Це положення дискусійне. Теорія ймовірностей не має справи з окремими випадками.

Показник імовірності (фактичної чи прогнозованої) стосується великої множини випадків. Їх число, згідно з теоремою великих чисел Я. Бернуллі, здебільшого не може бути меншим тисячі. В іншому разі визначеність математичних розрахунків буде вкрай низькою, отже, ними послуговуватися буде не можна.

Таку кількість випадків можна отримати лише у сфері азартних ігор, у страхуванні, у депозитно-кредитній діяльності, у діяльності фондової і валютної бірж, на ринку житла тощо. Що стосується одноразових актів, наприклад створення окремого підприємства, тут імовірнісні розрахунки мають нікчемний статус для прийняття цілеспрямованого рішення. Однак якщо подивитися з макроекономічного погляду, додержання більшістю компаній нормативно-слухних порад здатне принести в середньому слухний результат.

Проте тут слід ураховувати, що одні й ті самі оптимальні дії призводять до загострення конкуренції. Це означає, що під час прийняття слухних рішень багаті компанії стануть ще багатішими, а бідні – біднішими.

Теорія ігор (ТІ) потенційно є найкращою з тих, що можуть бути використані в економіці для оптимізації ризиків, однак на практиці її не використовують. Навіть для учбових цілей не вдається побудувати (придумати) адекватну економіко-математичну модель «гри». Основні причини такі.

За ТІ рішення гри вельми ускладняється за росту чисельності гравців. За числа гравців 5 і більше послуговуватися цією теорією практично неможливо, тому спеціальна література (навіть учбова) розглядає ігри лише з двома гравцями.

У теорії ігор фігурує одна незмінна мета, тоді як в економіці мета особи, що приймає рішення (ОПР), може змінюватися залежно від ходів іншого гравця. Так, під час буму мета ОПР полягає у нарощуванні випуску, а під час кризи його мета полягає у найскорішому звільненні найманих працівників. Тут звільнення не чергова відповідь на хід другого гравця (яким виступає економічна система), а зміна мети.

У теорії ігор ОПР заздалегідь відомі всі можливі ходи другого гравця, тоді як у практиці господарювання можливі ходи другого гравця часто непередбачувані.

У теорії ігор стратегія гри означає план дій, за яким на будь-який хід другого гравця відома відповідь ОПР. Гра означає послідовні ходи гравців. При цьому вибір дій одного гравця залежить від попереднього ходу іншого. Навпаки, в економічній інтерпретації стратегія перетворюється з плану дій на задання одного числа – обсягу одноразових витрат [4].

З іншого боку, всі математичні викладки мають одну мету: зробити прийняття рішення формально визначеним в умовах невизначеності. Прийняти цілком раціональне рішення за невизначеності інформації неможливо. Однак у середньому (у множині) будь-яке рішення краще за його відсутність.

Висновки. У стислій формі категорію ризику визначають як можливість виникнення негараздів. Доведено, що ризик виник разом із популяцією людини, людським суспільством і суспільним господарюванням, що він існував завжди, що економічний ризик – позаісторична категорія. Але змістовне наповнення економічної категорії ризику змінювалося разом із розвитком суспільства, а історію людства можна представити як боротьбу за зниження наявних ризиків шляхом створення нових.

Особливості соціальних ризиків (соціальні ризику виникають у соціальній сфері, їх виникнення і рівень впливу у вирішальній мірі залежать від діючої системи соціальної політики та ін.) спонукають виділити зі складної категорії «соціально-економічні ризику» (яку визначають багато дослідників) окрему категорію «соціальні ризику». Як показує аналіз, у такому разі за сутністю, чинниками, харак-

тером їх виникнення ризику доцільно поділяти на природні, техногенні, економічні і соціальні.

Під соціальними ризиками пропонується розуміти всі ризику, що охоплюють соціальну сферу суспільства. Це ризику, що об'єднуються у такі групи: ризику кількості й руху населення, зайнятості населення, доходів населення, житлових умов і житлово-комунального господарства, освіти, охорони здоров'я, правопорядку, навколишнього середовища, ризику погіршення соціальних показників за зіставлення їх з іншими країнами світу.

Всебічне дослідження теоретичних підходів до трактування та змістовного наповнення поняття «соціальні ризику» і їх роль у ризикології дали змогу визначити формулювання цього поняття:

соціальні ризику – це явища чи події, що виникають у соціальній сфері життєдіяльності людства, ймовірне чи передбачене настання яких призведе чи може призвести до негативних наслідків. Таке визначення є найбільш загальним і значною мірою відповідає поняттю ризик-менеджменту, що буде сприяти ефективнішому управлінню ризиками.

Ефективним інструментом управління ризиками стає соціальний ризик-менеджмент. Доведено, що соціальний ризик-менеджмент являє собою інтегроване і багаторівневе утворення, що включає прийняття та виконання суб'єктами ризику управлінських рішень, які зводять до мінімуму або усувають несприятливий вплив на населення тих чи інших чинників соціального ризику і що скорочують можливі втрати внаслідок настання ризику.

Засоби і моделі соціального ризик-менеджменту значною мірою сприятимуть вирішенню проблеми управління соціальними ризиками.

Список літератури:

1. Буянов В.П., Кирсанов К.А., Михайлов Л.М. Рискология. М., 2003. 388 с. URL: www.twirpx.com/file/1276938/.
2. Бек У. От индустриального общества к обществу риска. THESIS. 1994. № 5. С. 161–168.
3. Вугальтер А.Л. Ваше открытие общества. Днепр, 2018. 374 с. URL: PhilosophyStorm.org/node/15841.
4. Івченко І.Ю. Економічні ризику. К., 2003. 150 с. URL: www.twirpx.com/file/519590/.
5. Коновалов А.С. Экономический риск как экономическая категория. URL: www.vestnik.vsu.ru/pdf/econ/2011/01/2011-01-02.pdf.
6. Философский словарь / под ред. М.М. Розенталя и П.Ф. Юдина. М.: Изд. политической литературы, 1963.
7. Хохлов Н.В. Управление риском. М., 2001. URL: www.twirpx.com/file/392123/.
8. Сутність ризику як економічної категорії. Основні риси ризику. URL: pidruchniki.com/86380/ekonomika/sutnist_riziku_ekonomichnoyi_kategoriyi_osnovni_risi_riziku.
9. Экономическая энциклопедия / глав. ред. А.М. Румянцев. М., 1980.
10. Дегтяр О.А., Непомнящий О.М. Напрями удосконалення засобів управління соціальним ризиком. Вісник НУЦЗУ. Серія «Державне управління». 2017. Вип. 1(6). С. 9.
11. Джини К. Средние величины. М., 1970. 448 с.
12. Вардуль Н. Рискология или рискоманія? URL: www.novayagazeta.ru/articles/2013/01/10/53033-riskologiya-ili-riskomaniya.
13. Википедия. URL: [ru.wikipedia.org/wiki/Категория_\(философия\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Категория_(философия)).
14. Дикусарова М.Ю. Рискология. 2012. URL: webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7E0dnbdh_twJ:https://bb.dvfu.ru/.
15. Марковиц Г. Выбор портфеля. The Journal of Finance. 1952. Т. 7. № 1. С. 77–91. URL: assetallocation.ru/portfolio-selection/.
16. Определение риска как экономической категории. URL: afdanalyse.ru/news/opredelenija_riska_kak_ekonomicheskoy_kategorii/2016-08-19-356.
17. Попкова О.К. Рискология. URL: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKewj4zabw>.
18. Ризик як об'єктивна економічна категорія діяльності. URL: ua-referat.com/Ризик_як_об%60ективна_економічна_категорія_діяльності.

19. Риск как экономическая категория, его сущность. URL: udik.com.ua/books/book-1073/chapter-37449/.
20. Риск как экономическая категория. URL: www.askins.ru/index.php/kategory.
21. Риск как экономическая категория. 2016. URL: studfiles.net/preview/6217486/page:4/.
22. Риск как экономическая категория. 2016. URL: studfiles.net/preview/5150749/.
23. Рискология – методология управление рисками. 2015. URL: studopedia.su/17_24601_riskologiya--metodologiya-upravlenie-riskami.html.
24. Рискология. Ее аксиомы и постулаты при анализе риска. 2018. URL: studbooks.net/1215744/bankovskoe_delo/suschnost_opredelenie_riska.
25. Сирочук Н.А. Ризик як економічна категорія в діяльності підприємства. 2010. URL: journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_4_4/054-061.pdf.
26. Сущность риска как экономической категории. Основные черты риска. 2018. URL: studbooks.net/86380/ekonomika/suschnost_riska_ekonomicheskoy_kategorii_osnovnye_cherty_riska.
27. Теория риска. Риск как экономическая категория. 2014. URL: bookwu.net/book_teoriya-riska_759/3_tema-1.-risk-kak-ekonomicheskaya-kategoriya.
28. Тимохин Н.В. Философские категории и экзистенциалы: сравнительный анализ. URL: cyberleninka.ru/article/v/filosofskie-kategorii-i-ekzistentsialy-sravnitelnyu-analiz.
29. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения: учебник для СПО; 3-е изд., пер. и доп. М., 2018. 441 с.